

MILAN BUFON*

Nove »meje« slovenske etnične skupnosti v Italiji

1. O vprašanju »etnične meje«

Iz opravljenih analiz¹ je razvidno, kako je »etnična meja«, kljub njeni časovni persistenci in splošni stabilnosti, v drobnem zelo elastična in spremenljiva. Tako je mogoče iz navedb nekaterih starejših avtorjev² ugotoviti, kako je tudi v dobi, ki jo v glavnem označuje dokajšnja statičnost v interetničnem interagiraju in torej tudi »konstantna« etnična delimitacija na makro nivoju, etnična meja stalno spreminjala potek in se pred asimilacijsko »agresivnostjo« neslovenskih etničnih skupin večinoma umikala v odročnejše lege. To se je dogajalo v celotnem pedemontanskem pasu, kjer je bilo v obdobju pred nastopom državotvornih procesov slovensko prebivalstvo prisotno in etnično dejavno vse do in vključno z urbanih centri s furlansko večino v tem pasu (od Čente do Čedadada). Namenoma tu uporabljam izraz »državotvorni procesi«, saj očitno ne moremo iz njih izvirajoče asimilacijske pojave pripisati običajnemu nacionalnemu prebujanju in mednacionalnim trenjem, ki se večinoma odigravajo na škodo manjšinskih etničnih skupin. Etnična meja med slovenskim in furlanskim namreč ni poznala klasičnih mednacionalnih nasprotij, saj tedaj ni šlo za »furlansko« večinsko nacionalno osveščanje, temveč za splošni vseitalijanski državotvorni integracijski proces, ki je tako tu živeče Furlane kot Slovence preoblikoval v italijanske »državljanke«. Ker se ti državotvorni procesi zaradi njihove tesne navezanosti na šolsko in upravno strukturo v svoji prvi fazi nujno osredotočajo v urbanih centrih³, je razumljivo, zakaj je bila slovenska prisotnost v relativno urbaniziranem pedemontanskem pasu pod večjim pritiskom kot pa v perifernejših, hribovitih predelih, kjer je slovensko prebivalstvo lahko, vsaj do nastopa fašizma, ki je državotvorno integracijo razvijal v najbolj ekstremnih oblikah, ohranilo svoj tradicionalni način življenja in jezik.

Ta problem se v odmaknjeni Reziji sploh ni postavljal⁴, medtem ko je v prometno odprti Kanalski dolini, katero označuje tudi razgibana mednarodno-politična usoda, odmik »etnične meje« na vzhod, izven nekdanje etnično mešane občine

* Mag. Milan Bufon je sodelavec Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu

¹ M. Bufon, Etničnost in teritorialnost, Trst (v tisku).

² Npr.: M. Samudo, Itinerario per la Terraferma Veneziana nel 1483, Padova, 1847; V. Bollami, Archivio di Stato di Venezia, Relazioni, Collegio V (Secrete), F. 49; F. Musoni, Gli abitanti, v: La Slavia Italiana, Estratto della Guida delle Prealpi Giulie di Olinto Marinelli, Bologna, 1978 (ponatis).

³ Prim. npr.: E. Gellner, Nations and nationalism, Oxford, 1983.

⁴ Po popisu za leto 1910 izhaja, da je slovenske narodnosti 100,0% prebivalcev tega območja. Ta delež je ostal v bistvu nespremenjen do danes, saj naj bi bilo po sami vladni oceni za leto 1983 (za interno rabo) Slovencev še vedno 98,0% prebivalcev Rezije.

Tablja, posledica tako asimilacijskih rezultatov v konfliktu večina-manjšina v nekdanjem slovenskem kraju Lipalja vas, kot odtrganja slovenskih državnih uslužbencev in železničarskega centra Tablje po prvi svetovni vojni⁵. Nepovezanost z ostalimi predeli slovenskega etničnega ozemlja v Italiji je bistveno prispevala k odmiku »etnične meje« v tradicionalno slovensko-furlanskih mešanih občinah med Čedadom in Krminom⁶. Morda najbolj izrazit primer »drobnega« spreminjanja etnične meje oziroma meje avtohtonega slovenskega etničnega ozemlja pa je mogoče opaziti v Soški ravnini, kjer je sprotan pritok slovenskega prebivalstva iz Brd in njihova sprotna asimilacija povzročila stalno nihanje etnične strukture v predvojnih popisnih rezultatih za to območje⁷.

Edinstven je v okviru »klasičnega« slovenskega poselitvenega ozemlja stalni in trajen porast deleža Slovencev na Laškem (v trikotu Tržič–Štarancan–Ronke), kamor so se priselili z Doberdobske planote od konca prve svetovne vojne do danes⁸. Poglavitni vzvod selitev so predstavljala finančna sredstva, ki so jih prebivalci od vojne prizadetih krajev prejeli za obnovo lastnih bivališč in ki so jih izkoristili še za nakup rodovitnejših zemljišč v bližnjem nižinskem pasu. Razpoložljivost zemljišč pa je mnoge tudi zvalila v stalno emigracijo, zlasti tedaj, ko se je to območje začelo industrializirati. Na ta način je precejšnje število narodno zavednih in ekonomsko večidel neodvisnih Slovencev ohranilo in razvijalo svojo nacionalno pripadnost tudi izven tradicionalnega historičnega slovenskega ozemlja, kar pa se je dogajalo dovolj zgodaj, da lahko tudi to ozemlje priključimo t. i. klasičnemu slovenskemu poselitvenemu ozemlju v Italiji⁹.

Na Tržaškem ni prišlo do bistvenih teritorialnih sprememb v poteku »etnične meje«, pač pa se je na celotnem poselitvenem ozemlju spričo dokaj intenzivnih asimilacijskih in migracijskih procesov dokaj zmanjšal delež avtohtonega slovenskega prebivalstva.¹⁰ Na tem mestu bi morda kazalo posvetiti nekaj več besed terminu avtohtonosti, ki determinira obseg »klasičnega« v ozemeljski delimitaciji slovenske etnične skupine. Z izrazom »avtohtono poselitveno ozemlje« razumemo tisto ozemlje, ki ga je določena etnična skupina bolj ali manj množično in strnjeno naselila v časovno dovolj odmaknjenem obdobju, tako da ga je s svojo kontinuirano dejavnostjo in prisotnostjo tudi kulturno zaznamovala. Termin avtohtonosti torej ne določuje, da mora biti na tem ozemlju določena etnična skupina trajno prisotna in obenem večinska, saj imamo primere avtohtonega etničnega ozemlja, na katerega se istočasno sklicuje več etničnih skupin. Tako ozemlje zato upravičeno imenujemo tudi narodnostno ali bolje etnično mešano ozemlje, pri čemer moramo vedeti, da je ta etnična pomešanost že tradicionalna in trajna. Prav časovna perpetuacija ali obstojnost tako opredeljene teritorialne delimitacije omogoča, da celoto avtohtonih poselitvenih ozemelj, ki so v prostoru bolj ali manj sklenjena in v večjem ali manjšem deležu poseljena z določeno etnično skupino, opredelimo kot »klasično« poselitveno ozemlje te skupine.

⁵ Čeprav se ne kaže v občutnem upadu relativnega števila prisotnih Slovencev. Sledeč istim virom, ki so bili uporabljeni v op. 3 izhaja, da se je delež Slovencev zmanjšal le od 19,5 na 16,4%.

⁶ Tu je redukcija deleža Slovencev zelo izrazita: od 54,8 na 27,1% v občini Prapотно, od 28,8 na 15,0% v občini Dolenje in od 7,0 na 2,6% v občini Krmin (1910 = popisni podatki, 1983 = vladna ocena).

⁷ Sledeč popisnim podatkom za leta 1901, 1910 in 1921 so bila sosledja deležev slovenskega prebivalstva naslednja: občina Koprivno (2,0/0,0/0,0); občina Morar (0,5/0,0/0,0); občina Moš (1,0/3,0/2,0); občina Šlovinc (0,0/1,0/0,0).

⁸ Od 1,1 na 5,8% v občini Ronke, od 1,2 na 3,0% v občini Tržič, od 0,0 na 3,0% v občini Štarancan (1910 = popisni podatki, 1983 = vladna ocena).

⁹ M. Bufon, Doberdobska planota, diplomatska naloga, Oddelek za geografijo Univerze E. Kardeja v Ljubljani, Trst, 1983 (tipkopis).

¹⁰ Od 32,5 na 10,3% (1911 = popisni podatki (revizija), 1985 = ocena inštituta SWG).

Tudi novejša družbena dogajanja, ki jih sintetično označujemo s terminom »modernizacija«, takih lastnosti avtohtonega etničnega ozemlja niso bistveno spremenila, kar obenem pomeni, da je pojav teritorialne etnične delimitacije časovno persistenten in obstojen, skratka, pojav, za katerega lahko z vso upravičenostjo uporabimo iz »nove« historiografije izposojeno lastnost »longue duree« pojava, na kar nas vedno znova opozarjajo dogajanja v bližnjih in oddaljenejših okoljih, ki imajo za osrednjo temo »etničnost«, »etnično diferenciacijo« in »etnično konfrontacijo«. Etnične skupine zato tudi v sodobnem času, ko so procesi družbene in administrativne homogenizacije in integracije vse močnejši in ko se je zelo povečala prostorska mobilnost, morda pa prav zaradi uveljavitve teh procesov, vidijo v avtohtonem poselitvenem ozemlju tisto kulturno in historično referenco, ki njihovo etnično »specifiko« sploh ohranja in izpričuje, pa čeprav dobršen del pripadnikov teh etničnih skupin spričo navedenih procesov »modernizacije« ne živi in dela več v tradicionalnih okvirih »klasičnega« poselitvenega ozemlja.¹¹

Videli smo, kako je slovenska zahodna »etnična meja« v svojem »podrobnem« poteku že v preteklosti doživljala nenehne spremembe in korekture, ki so v glavnem šle v škodo družbeno in numerično šibkejši etnični strani tudi tedaj, ko ta »šibkost« še ni bila institucionalizirana v odnosu večina–manjšina, kakršnega poznajo moderne nacionalne države. Če pa vse te »drobne« spremembe na mikro nivoju za trenutek odmislimo, opazimo, da je »etnična meja« v svojih osnovnih obrisih in bistvu vendarle konstantna in »realna« vsaj do nastopa t. i. »modernizacije«. Odtlej pa je bila ta »meja« na mnogih svojih mestih in lastnostih povsem porušena in odstranjena. Jasno, da je pojem avtohtonega poselitvenega ozemlja ostal bolj ali manj nedotaknjen, toda to »ozemlje« sedaj ne omejuje več neka »realna« etnična linija, ampak obstaja zgolj kot »kulturna dimenzija«. To »rušenje« in »brisanje« etnične meje, ki je nekdaj delimitirala dve etnično homogeni in točno opredeljivi enoti, se izraža preko številnih elementov in pojavov, katere pa lahko vseeno strnemo v nekaj pglavitnih opažanj. Po eni strani so klasično etnično mejo »razbili« pripadniki »manjšinske« etnične skupine, ki so zaradi povečane prostorske in družbene mobilnosti zapuščali tradicionalno poselitveno ozemlje (to ozemlje je bilo po razvojnem konceptu prvotnih nacionalnih držav praviloma nerazvito in periferno) in se izseljevali v bolj ali manj oddaljena »moderna« razvojna središča (večinoma so bili to industrijski zaposlitveni bazeni). Z druge strani pa so pripadniki »večinske« etnične skupine, najprej kapilarno preko svojih institucij (administracija, šolstvo), nato pa tudi »fizično« vdrli v »manjšinsko« poselitveno ozemlje, zlasti v tistih predelih, kjer je to ozemlje predstavljalo periurbani ekspanzijski pas. Toda na splošne probleme, ki jih odpirajo ti procesi, se bomo povrnili v nadaljevanju. Najprej pa moramo razrešiti nelahek problem etnične opredelitve ter samoopredelitve po uveljavitvi družbene »modernizacije«.

2. Etnično opredeljevanje: vse prej kot preprosto opravilo

Ob ugotavljanju teritorialne razširjenosti in konsistence slovenske etnične skupnosti v Italiji se odpira nov kompleks problemov, ki zadevajo samo opredelitev subjekta te obravnave: se pravi, katero osebo lahko smatramo za Slovenca,

¹¹ Tako živi v Videmski pokrajini izven »klasičnega« poselitvenega ozemlja že ok. 10.000 Slovencev. Ti so prisotni v industrializiranih furlanskih občinah, kjer predstavljajo po italijanskih vladnih ocenah v nekaterih primerih že do 30% celotnega prebivalstva teh občin.

katero pa ne. Na prvi pogled je problem narodnostnega ali bolje etničnega opredeljevanja obrobni in zlahka rešljiv: Slovenec je pač pripadnik slovenskega naroda, tega pa prvenstveno opredeljujejo jezik, nacionalni izvor in kulturno obzorje. V obdobju »klasične« etnične delimitacije pred nastopom »modernizacije« etnično opredeljevanje v resnici ni povzročalo večjih težav, saj je etnična meja, spričo prevladujočih agrarnih, statičnih dejavnosti, potekala sredi dveh etnično homogenih podeželskih pokrajin, od katerih je bila ena pretežno ravninska, druga pa pretežno hribovita. Na meji teh dveh različnih ruralnih kulturnih enot so nastali in se razvili nekateri etnično mešani urbani centri, ki so izvajali svojo gravitacijsko privlačnost tako na eno kot na drugo stran in v katerih so pripadniki obeh gravitacijskih etničnih enot v medsebojnem sporazumevanju enakovredno uporabljali lasten jezik.¹²

S postopnim uveljavljanjem »modernizacije«, ki je težila k večji funkcionalni povezanosti vseh v določeno politično tvorbo zaobjetih območij, je bil lokalni jezik v čedalje večji meri izločen iz javne prakse, se pravi predvsem iz upravnih in šolskih ambientov, ti pa so bili koncentrirani zlasti v urbanih centrih. Ta težnja je v začetku tega stoletja marsikje prerasla v pravo nacionalistično preganjanje vsake oblike jezikovne »drugačnosti«, kar je privedlo do skrajnih oblik nasilnega zatiranja jezikovnih manjšin in njihove asimilacije oziroma »bonifikacije«. Tudi v novejšem času, kljub konsolidaciji demokratičnega družbenega in političnega sistema, je princip vsedržavne jezikovne funkcionalne enotnosti v Italiji še vedno prevladujoč, tako da pripadniki manjšinskih jezikovnih skupnosti lastnega jezika praviloma ne morejo uporabljati v javni praksi. Manjšinskemu jeziku je na ta način odvzeta njegova temeljna družbena razsežnost in njegova uporabnost se tako omejuje le na družinske ali vaške govorne položaje. S tem je seveda njegova pozicija na vrednostni lestvici močno nazadovala, še toliko bolj pa v tistih območjih, kjer je manjšinski, lokalni jezik popolnoma nezaščiten in izrinjen iz šolskega sistema. V takih razmerah seveda ne moremo pričakovati, da bi se ta jezik lahko sploh ohranil, še celo v družinskem okolju ne, še toliko bolj pa, če se opisana jezikovna neenakost povezuje z odkrito družbeno zaznamovanostjo pripadnikov manjšinske jezikovne skupnosti. V mnogih primerih to splošno, »strukturno« jezikovno podrejenost manjšinskih jezikov še zapleta dejstvo, da jezik ni dobil nikakršnih simbolnih »nacionalnih« funkcij, ker se njegovim nosilcem ni uspelo pravočasno vključiti v »lastno« nacionalno gibanje. Na ta način imamo znotraj »izvirno« enotne etnične skupnosti predele, v katerih je do razvoja nacionalnega gibanja prišlo, in predele, ki tega gibanja niso okusili. Če ima v prvem primeru manjšinski jezik vsaj »interno« povezovalno simbolno funkcijo, je v drugem ta jezik regrediral na pozicijo »izvirne lokalne govornice«.

Zgoraj povedano se zelo dobro prilega razmeram Slovencev v Italiji: na eni strani imamo situacijo Slovencev v Videmski pokrajini, kjer je bila državna asimilacijska dejavnost posebno dolgotrajna in »popolna«, na drugi pa situacijo Slovencev v Goriški in Tržaški pokrajini, ki sicer razpolagajo s šolami s slovenskim učnim jezikom, a kjer je slovenščina izločena iz vseh preostalih »javnih« govornih položajev. Neenakost javne jezikovne prakse so skušali Slovenci v teh predelih nadomestiti z ustanavljanjem velikega števila docela slovenskih asociativnih centrov na teritoriju. A pravi problem ostajajo urbani centri, ki se še nadalje obnašajo kot prave asimilacijske »črne luknje«, še zlasti do družbenoekonomsko šibkejših, ki jih je deagrarizacija slovenskega podeželja potiskala vanje. Ob izteku te prve »moder-

¹² M. Bufon, Regionalni razvoj in narodnostno vprašanje, Geografski obzornik, št. 2, 1987.

nizacijske« faze pa se je pričela naslednja, ki teži zlasti k brisanju družbenoekonomskih razlik med mesti in podeželjem, kar je sprožilo zelo intenzivno družbeno in prostorsko mobilnost med obema enotama in zabilisalo nekdanjo »realno« etnično mejo.

Vsi ti procesi, ki so se razvijali na »normalizacijskem« kontinuumu med akulturacijo in shizoglosijo, so v razmerah družbene neenakopravnosti slovenskega jezika in njegovih nosilcev povzročili skrajno problematizacijo narodnostnega ali bolje etničnega opredeljevanja, saj sta bila pripadnikom manjšinske etnične skupnosti v mnogih primerih odvzeta dva temeljna opredelitelvena atributa: jezik in kulturno obzorje. Ostaja le etnična izvornost, a le v primeru, ko bi bila manjšinska družbena skupnost v svojem reproduciranju docela zaprta, kar pa seveda ni odgovarjalo resnici niti v preteklosti, kaj šele danes. V čedalje večji meri se problem etničnega opredeljevanja srečuje z »nerešljivimi« primeri interetnične amalgamacije (otroci »čistih« mešanih zakonov ali celo otroci generacijsko ponavljajočih se mešanih zakonov), ki so bili nekdanj prisotni le v urbanih centrih, a so se danes razširili že tudi na njihovo gravitacijsko zaledje.¹³ V takih primerih ne moremo več uporabljati »objektivnih« opredelitelvenih kriterijev tipa »otrok slovenskih staršev, ki se je asimiliral (še zna slovensko, a tega jezika ne uporablja niti v pogovoru s starši)« – torej »po izvoru Slovenec«, ampak le »subjektivne« opredelitelvene kriterije tipa »otrok asimiliranega slovenskega očeta in neslovenske matere, ki se je po univerzitetnem študiju vključil v slovensko okolje in se začel učiti slovenščine« – torej »potencialni Slovenec«.

Očitno je v čedalje večjem številu primerov odgovor na vprašanje: »kateri etnični skupini pripadate?« odvisen od muhavosti življenjske usode in je vse prej kot konstanten, saj lahko neka oseba z etnično mešanega ozemlja v določenem obdobju svojega življenja izrazi pripadnost eni etnični skupini, v naslednjem pa drugi, mnogokrat pa je na to vprašanje povsem nemogoče odgovoriti v stilu »ali—ali«, ampak večplastno, ker občutijo mnoge osebe, zlasti tiste iz mešanih zakonov, istočasno pripadnost dvema ali celo več etničnim skupinam, seveda preko različnih asociativnih vezi. Odgovori pa nihajo tudi glede na trenutno družbeno in politično klimo, ki je lahko bolj ali manj odprta do manjšinske problematike. Etnično opredeljevanje na etnično mešanih ozemljih se tako vse bolj pomika iz »objektivne« v »subjektivno« družbeno sfero.

Vzemimo v ilustracijo trenutne etno-lingvistične situacije Slovencev v obmejnem pasu Furlanije–Julijske krajine sondažo, ki jo je konec leta 1985 izvedla neka specializirana ustanova.¹⁴ Na vprašanje »kateri etnični skupini pripadate?« se je za slovensko opredelilo 10,3% intervjuvanih v Tržaški, 10,4% v Goriški in 5,9% v Videmski pokrajini (skupaj 9,4%). Na vprašanje »kateri etnični skupini pripada vaš oče?« je slovensko navedlo 14,0% intervjuvanih v Tržaški, 17,2% v Goriški in 9,4% v Videmski pokrajini (skupaj 13,9%). Na vprašanje »kateri etnični skupini pripada vaša mati?« je slovensko navedlo 17,8% intervjuvanih v Tržaški, 18,3% v Goriški in 9,4% v Videmski pokrajini (skupaj 16,3%). Na vprašanje »kateri jezik običajno uporabljate v družinskem krogu?« je slovenski jezik navedlo 8,6% intervjuvanih v Tržaški, 10,2% v Goriški in 12,0% v Videmski pokrajini (skupaj 9,7%). Na vprašanje »kateri jezik običajno uporabljate v pogovoru s prijatelji?« je sloven-

¹³ Otroci mešanih zakonov predstavljajo danes že ok. 25% učencev slovenskih šol na tržaškem in ok. 40% učencev slovenskih šol na goriškem podeželju.

¹⁴ Sondažo je izvedel tržaški inštitut SWG po naročilu Slovenske kulturno gospodarske zveze (podatki niso bili objavljeni).

skega navedlo 8,8% intervjuvanih v Tržaški, 9,2% v Goriški in 11,1% v Videmski pokrajini (skupaj 9,4%). Na vprašanje »razumete slovensko?« je pozitivno odgovorilo 14,0% intervjuvanih v Tržaški, 17,1% v Goriški in 13,5% v Videmski pokrajini (skupaj 14,7%). Na vprašanje »vaši starši govorijo ali razumejo slovensko?« je odgovorilo »oba« 22,1% intervjuvanih v Tržaški, 24,7% v Goriški in 25,0% v Videmski pokrajini (skupaj 23,3%), »samo eden« pa še dodatnih 11,2% v Tržaški, 13,2% v Goriški in 7,7% v Videmski pokrajini (skupaj 11,0%). Na vprašanje »vaš zakonski partner govori ali razume slovensko?« je pozitivno odgovorilo 29,6% intervjuvanih v Tržaški, 35,8% v Goriški in 32,9% v Videmski pokrajini (skupaj 31,7%). Na vprašanje »vaši otroci govorijo ali razumejo slovensko?« je pozitivno odgovorilo 20,9% intervjuvanih v Tržaški, 22,5% v Goriški in 22,1% v Videmski pokrajini (skupaj 21,5%). Na vprašanje »so vaši otroci obiskovali slovenske šole?« je pozitivno odgovorilo 15,4% intervjuvanih v Tržaški, 16,9% v Goriški in 3,1% v Videmski pokrajini (skupaj 13,5%). Končno je na vprašanje »na 10 znancev, koliko Slovencev poznate?« odgovorilo »5 ali več« 25,8% intervjuvanih v Tržaški, 26,1% v Goriški in 21,5% v Videmski pokrajini (skupaj 25,0%).

Iz navedenih podatkov lahko razberemo nekaj pomembnejših elementov. V prvi vrsti to, da je delež »izjavljenih« Slovencev povsod precej manjši od deleža »potencialnih« Slovencev, največja pa je ta razlika v Videmski pokrajini, kjer jezikovna pripadnost zaradi znanih dolgoletnih asimilacijskih postopkov ne korelira več (ali še) z narodnostno. Temu nasprotno pa je, zlasti na Tržaškem, delež »izjavljenih« Slovencev višji od deleža oseb, ki v družinskem krogu govorijo slovensko, kar priča o tem, da je zaradi višje nacionalne zavesti »slovenstvo« persistentnejše tudi v primerih mešanih zakonov. Tako se je na Tržaškem za Slovence izjavilo 10,3%, doma pa je slovensko govorilo le 8,6% intervjuvanih, na Goriškem je bilo to razmerje bolj izenačeno (10,4% proti 10,2%), medtem ko se je v Videmski pokrajini za Slovence izjavilo 5,9%, doma pa je slovensko govorilo kar 12,0% intervjuvanih.

Toda očitno sama jezikovna praksa ne more dati zadovoljivega odgovora glede potencialnega deleža slovenskega prebivalstva, saj slovensko razume v povprečju 14,7% prebivalstva obmejnega pasu, medtem ko ta jezik doma govori v povprečju le 9,7% tega prebivalstva, kar pomeni, da približno tretjina vseh tistih oseb, ki slovenščino obvlada, tega jezika iz takih ali drugačnih vzrokov ne uporablja doma, še manj pa v razgovoru s prijatelji (9,4%) in v javnosti. Še višji je delež »potencialnih« Slovencev, če za osnovo vzamemo jezikovno znanje staršev, se pravi »izvorno« etnično pripadnost intervjuvanih. V tem primeru odkrijemo, da izhaja iz docela slovenskih družin v povprečju 23,3% vsega obmejnega prebivalstva, iz delno slovenskih družin pa še dodatnih 11,0%. Skupaj izhaja torej iz docela ali delno slovenskih družin točno tretjina celotnega prebivalstva obravnavanega obmejnega pasu. Če sedaj vzamemo še jezikovno znanje zakonskega partnerja, ugotovimo, da ti v kar 31,7% primerov obvladajo slovenščino, se pravi, da je tudi danes družin, v katerih je slovenska komponenta »potencialno« prisotna, še vedno skoraj tretjina.

V kolikšni meri pa se ta »potencialnost« ohranja tudi v naslednji generaciji, pove podatek, da slovenski jezik obvlada v povprečju 21,5% otrok intervjuvanih, med temi pa nista niti dva na tri obiskovala slovenskih šol. Končno velja poudariti, da živi v pretežno slovenskem okolju (po številu znancev) v povprečju točno četrtina intervjuvanih.

Poskusimo sedaj povedano še nadalje strniti v preglednico in preko nje izraču-

nati približno število »takih« ali »drugačnih« Slovencev po območjih in v celoti (ob predpostavki, da živi v obravnavanem obmejnem pasu okrog 430.000 prebivalcev – 285.000 v Tržaški, 95.000 v Goriški in 50.000 v Videmski pokrajini – po popisu iz leta 1981).

Kot je iz priložene preglednice dobro razvidno, lahko konsistenco slovenske prisotnosti v vzhodnem obmejnem pasu Furlanije–Julijske krajine postavimo med dve zelo različni skrajni števili: numerični minimum dobimo, če kot Slovence opredelimo le tiste, ki se za take tudi izjavljajo (kar nam že samo po sebi zelo jasno govori o posledicah preteklih in sedanjih oblik izvajanja jezikovne neenakopravnosti v teh predelih) – 40.000, numerični maksimum pa dobimo, če za osnovo vzamemo jezikovno znanje zakonskega partnerja – 136.000 (to število nam razgrne približno dimenzijo obsega mešanih zakonov, se pravi okolij, kjer je slovenski element potencialno še prisoten in »živ«, če ne drugega pa vsaj v latentni obliki, iz česar lahko izpeljemo še podatek, da je slovenščina dejansko v rabi le v 30% družinskih okoljih s potencialno slovensko prisotnostjo). Kot vedno gre »resnico« iskati nekje vmes, in tudi v našem primeru jo lahko poskusimo izbrskati iz medgeneracijskega jezikovnega prenašanja. Recimo torej, da za Slovence opredelimo tiste osebe, katerih starši in otroci obvladajo (se pravi: govorijo ali razumejo) slovenski jezik. Ti odstotki so dokaj stabilni tako v času kot v prostoru in jih lahko zato jemljemo kot relativno najboljši samoopredelitelveni indikator prisotnosti Slovencev na obravnavanem območju, saj navedeni postopek intervjuvancev ne prisili k neposrednemu etničnemu samoopredeljevanju, ampak jim omogoča, da etnično opredeljevanje, pa čeprav niti ne na ravni jezikovne prakse, ampak le na ravni jezikovnega znanja, izvedejo posredno z njegovim prenašanjem na najbližje družinske generacijske predstavnike.

Izhajajoč torej iz podatkov o medgeneracijski jezikovni obstojnosti, lahko ugotovimo, da živi v obravnavanem obmejnem pasu, ki ga smemo enačiti s slovenskim »klasičnim« poselitvenim ozemljem, med 90.000 in 100.000 Slovencev, od tega: v Tržaški pokrajini ok. 60.000 (21,5% vsega prebivalstva), v Goriški pokrajini ok. 22.000 (23,5% vsega prebivalstva) in v Videmski pokrajini ok. 12.000 (23,5% vsega prebivalstva). To pa je precej več celo od števila »pričakovanih« Slovencev, kakršnega je v neki raziskavi izpeljal SLORI.¹⁵ Razpon med ocenami je opazen zlasti med Tržaško in Goriško pokrajino na eni strani in Videmsko na drugi, kar gre pripisati dejstvu, da je jezikovni aspekt pri etničnem opredeljevanju bolj determinanten v prvih dveh pokrajinah, v tretji pa gre iz znanih vzrokov etnično opredeljevanje raje izpeljati iz posrednih elementov lokalne kulture, saj tu tudi dialektalna slovenska jezikovna praksa, kolikor je še živa, večinoma ne izraža zavestne jezikovne in etnične pripadnosti, ampak le pripadnost določeni lokalni družbeni skupini.

Iz podatkov pa lahko razberemo še nekaj: samo ok. 43% posredno »ugotovljenih« Slovencev se za take trenutno tudi eksplicitno izjavlja. »Trenutnost« izjavljanja gre še zlasti poudariti, saj je iz navedenega zelo očitna velika prožnost in elastičnost v etničnem samoopredeljevanju, seveda v mejah zgornjih ekstremnih vrednosti. Drugače povedano: če se danes in v sedanjih razmerah za Slovence izjavlja le določen delež »potencialnega« slovenskega prebivalstva, še ni rečeno, da bi se v drugačnih (boljših) razmerah ta delež ne povečal in približal zgornji meji

¹⁵ V Gospodarskem načrtu slovenske narodne skupnosti v Italiji za obdobje 1986–1990, Trst, 1985 (tipkopis). Po tej oceni, naj bi bilo v »klasičnem« slovenskem poselitvenem ozemlju le 73.000 Slovencev, in sicer: 40.000 v Tržaški, 17.000 v Goriški in 16.000 v Videmski pokrajini.

Delež in število Slovencev po različnih opredelitelvenih stopnjah v obmejnem pasu Furlanije–Julijske krajine leta 1985

Opredelitvene stopnje	Delež				Število*			
	1	2	3	4	1	2	3	4
Izjavljen Slovenec	10,3	10,4	5,9	9,4	29.400	9.900	3.000	40.400
Doma govori slovensko	8,6	10,2	12,0	9,7	24.500	9.700	6.000	41.700
Razume slovensko	14,0	17,1	13,5	24,7	39.900	16.200	6.800	63.200
Starši obvladajo slovenščino	22,1	24,7	25,0	23,3	63.000	23.500	12.500	100.200
Zakonski partner obvlada slovenščino	29,6	35,8	32,9	31,7	84.400	34.000	16.500	136.300
Otroci obvladajo slovenščino	20,9	22,5	22,1	21,5	59.600	21.400	11.100	92.500
Otroci obiskujejo slovenske šole	15,4	16,9	3,1	13,5	43.900	16.100	1.600	58.100
Večina znancev Slovenci	25,8	26,1	21,5	25,0	73.500	24.800	10.800	107.500

Opombe:

- 1 – Tržaška pokrajina
- 2 – Goriška pokrajina
- 3 – Videmska pokrajina
- 4 – Skupaj

* – Števila so izračunana neposredno iz deležev, zaradi česar skupna vrednost pod 4 ne odgovarja seštevku 1 + 2 + 3.

slovenskega »potenciala«. S tem mislimo, da etnično opredeljevanje ne more slediti zgolj »ali–ali« logiki in da je zato statistično izredno težko merljivo (na primer s popisi).

Etnično mešana območja se na ta način iz dvodimenzionalnega vse bolj spreminjajo v »fraktalen« družbeni prostor, v katerem so možne neštete interetnične kombinacijske in interakcijske oblike. Preprosteje povedano označuje ta območja zlasti zelo visoka stopnja etnične dinamike in fluktuacije: to so, skratka, predeli, kjer je etnična struktura »v drobnem« v nenehnem spreminjanju, kljub temu pa v svojih »makro« dimenzijah dokaj stabilna (vsaj v pogledu prenašanja jezikovnega znanja med generacijami). Kar med drugim pomeni, da asimilacijo pripadnikov manjšinske etnične skupnosti, katero lahko pojmuje kot nekakšno »konstanto«, kompenzirata po eni strani kontinuiran dotok »svežih« nacionalnih sil (zaradi negativne naravne rasti avtohtonega slovenskega prebivalstva pomeni ta »dotok« zlasti imigracijo iz Slovenije), po drugi pa tudi bolj ali manj opazni procesi »deasimilacije« na ravni družinske in širše družbene socializacije (na primer z vstopom v zakonsko zvezo s slovenskim partnerjem ali z življenjem v pretežno slovenskem in družbeno dovolj privlačnem okolju).

Sicer pa je pojav etnične amalgamacije na taki ali drugačni stopnji relativno nov in je zato težko predvideti, kolikšne bodo lahko kvantitativne in kvalitativne spremembe, ki jih bo vnesel v obravnavano etnično strukturo. Nekaj pa je neizpodbitno: slovensko etnično skupino ni in ne bo mogoče obravnavati ločeno, ker so vezi, ki jo povezujejo z »zunanjim« družbenim okoljem vse tesnejše in kompleksnejše. Nekateri ta tip družbe, ki se oblikuje na etnično mešanih območjih, imenujejo kar »interetnična formacija«,¹⁶ znani evropeist Edgar Morin pa je v tem oziru slikovito zapisal: »živimo v iluziji, da je naša identiteta ena in nedeljiva, v resnici pa je vselej neka unitas multiplex«. ¹⁷ Metodološki instrumentarij, ki bi to »unitas multiplex« uspel zadovoljivo prikazati in analizirati, pa je še vse prej kot izdelan.

3. Zaključek

Preobrazba slovenske etnične skupnosti v Italiji, o kateri je bilo tu govora, je seveda zlasti rezultat procesa družbene urbanizacije ali »terciarizacije«, ki je zajel tako tisti del slovenskega prebivalstva oziroma prebivalstva slovenskega etničnega izvora, ki je ostal na avtohtonem ozemlju, kot tisti del, ki je emigriral v bližnje pedemontanske urbane centre (in tujino). Nasploh prihaja, kot je mogoče razbrati iz opravljenih analiz,¹⁸ do tendenčnega zmanjševanja socioekonomskih razlik med urbani in podeželskimi območji, obenem pa prihaja, tako iz prostorskega – objektivnega – kot iz socialnega – subjektivnega – zornega kota do brisanja nekdanje zelo jasno začrtane »klasične« linearne etnične meje, tako da se oblikuje nekak vmesni ploskovni »interetnični kontinuum«, ki prehaja na eni strani v »čisti« italijanski, na drugi pa v »čisti« slovenski etnični prostor.

Ena izmed najbolj opaznih posledic tega fenomena je gotovo velik porast mešanih zakonov, ki niso več omejeni le na mesta, ampak se vse bolj uveljavljajo tudi na podeželju. Toda razlika ni le kvantitativne, ampak tudi kvalitativne nara-

¹⁶ Prim. npr.: D. Bratina, Il »volto« etnico. Regione cronache, Trieste, marzo 1988.

¹⁷ E. Morin, Penser l'Europa, Milano, 1987.

¹⁸ Prim. M. Bufon, Etnično-regionalni razvoj obmejnih regij, magistrska naloga, Oddelek za geografijo Univerze E. Kardelja v Ljubljani, Trst, 1989 (tipkopis). Razlika med najbolj in najmanj razvito občino v stopnji socioekonomskega razvoja se je na Tržaškem zmanjšala od 67 na 33%, na Goriškem pa od 92 na 76%.

ve: v nasprotju s preteklostjo mešani zakoni ne vodijo več nujno v asimilacijo družbeno šibkejšo komponente, kar se kaže na primer v tem, da je v zadnjih letih v izrednem porastu število otrok iz mešanih zakonov, ki obiskujejo slovenske šole.¹⁹ Perpetuacija mešanih zakonov, ki je v urbanih okoljih dosegla že nekaj generacij, pa po drugi strani znotraj takih družinskih ambientov ne dopušča več enostavne etnične kategorizacije med Slovenci in Italijani. S širjenjem takih družinskih tipov se tako oblikuje povsem nov tip etnične formacije, katero ni več mogoče primerjati s prejšnjimi homogenimi ali »čistimi« etničnimi skupinami, a niti s sicer politično skonstruirano formacijo t. i. vindišarjev, saj ta formacija ni več le rezultat asimilacijskega stapljanja, ampak v vedno večji meri tudi aktivne etnične integracije. To pomeni, da bo lahko posamezna oseba znotraj interetničnega kontinuuma samostojneje in svobodneje izbirala »zanimivejšo« ali »funkcionalnejšo« etnično skupino oziroma kulturno okolje, v katerega se namerava večinoma kretati, s tem, da bo istočasno dobro vključena tudi v »drugem« kulturnem okolju.

Če bi hoteli uporabiti kako fizikalno primerjavo, potem bi lahko rekli, da so »klasične« homogene etnične skupine podobne statičnim geometrijskim likom in dejansko se tako »klasične« nacionalne države s svojo centripetalno ureditvijo in ostro linearno zamejenostjo s soslednjimi državami kot »klasične« etnične skupine, ki jih je prav tako delimitirala zelo jasna in prav tako linearna etnična meja, pa čeprav se etnična in politična meja nista prekrivali, takimle statičnim geometrijskim modelom dobro podrejšajo. Nove »prehodne« ali »interakcijske« etnične formacije z vmesnim »interetničnim kontinuumom« pa se še najbolj približujejo modelu dinamičnih gravitacijskih teles, pri katerih se okrog nekega kompaktnega »težkega« jedra vrste v pogledu etnične »čistosti« vse manj goste plasti, ki ne interagirajo le s svojim matičnim jedrom, ampak v vse večji meri tudi z zunanjim okoljem oziroma najbližjim ali najbližjimi »težkimi« jedri.

Na ta način izgublja slovenska etnična skupnost v Italiji, isto pa seveda velja za druge evropske manjšinske skupnosti na sorodni stopnji razvoja, značilnosti klasične nacionalne manjšine, vsaj v tistih območjih, kjer je te značilnosti sploh imela, in ki so jo kot nekakšen pomol slovenskega naroda potisnile v »tuje« okolje. Da je ta prehod v »interetnični kontinuum« povezan z aktivno integracijo slovenske etnične skupnosti v Italiji v širše družbeno okolje, nam na nek način garantirajo procesi urbanizacije v postindustrijski družbi,²⁰ ki predstavljajo že po definiciji pravo »alternativo« stari centripetalno urejeni in prostorsko zamejeni industrijski družbi, in kateri bi morali vendarle dovesti do tega, da bo ob sprostitvi lastne specifikke ta skupnost lahko svobodneje in zavestneje izvajala svojo »naravno« ali »potencialno« vlogo kulturnega in ekonomskega povezovalca in integratorja med soslednjima deželama. Na ta način pa postaja slovenska etnična skupnost v Italiji, kakor druge avtohtone manjšinske skupine v Evropi, nepogrešljiv dejavnik regionalnega razvoja tistega ozemlja, v katerem ji je to vlogo dovoljeno in omogočeno izvajati.²¹

¹⁹ Po analizi, ki jo je izvedel SLORI za šolsko leto 1984–85 izhaja, da dosega delež otrok iz mešanih zakonov na vseh slovenskih šolah na Tržaškem in Goriškem skupaj že 36%, v mestnih šolah v Gorici in Trstu pa kar 41 oz. 50%. Izraz »novega duha« predstavlja nedvomno naraščajoče število otrok italijanskih staršev, ki obiskujejo slovenske šole. V navedenem šolskem letu je delež teh otrok dosegel na vseh šolah Tržaške in Goriške v povprečju že 6%, razlike med območjema pa prav gotovo izražajo različno družbeno in politično stopnjo interetničnih razmerij, saj znaša ta delež na Goriškem kar 11%, na Tržaškem pa le 3%.

²⁰ O tem glej npr. diskusijo v št. 8–9 Teorije in prakse (1989) in zlasti prispevek P. Klinarja: Nacije v postindustrijskih družbah ter Nekaj potrebnih dostavkov.

²¹ M. Bufon, Sviluppo regionale e sviluppo etnico: il caso degli Sloveni in Italia, v: L'effet frontiere dans les Alpes, v tisku.